

PREPOZIȚIA ÎN GRAIURILE MOLDOVENEȘTI INSULARE DIN SUD-ESTUL UCRAINEI

VICTORELA NEAGOE

La nivel dialectal, prepoziția – subsistem morfolexical cu implicații sintactice (prin obligativitatea ocurenței într-un grup căruia îi impune anumite caracteristici) – se distinge prin particularități de formă, de distribuție și de semnificație, circumscrise diatopic.

Până la apariția contribuției semnate de Magdalena Vulpe ([1985] 2004), în care autoarea a demonstrat coincidența variantelor diatopice ale prepozițiilor *de*, *pe* (cele mai frecvente în enunț, prin vechime și prin raporturile variate exprimate) și ale compuselor lor, cu nucleele subdialectelor muntenesc, moldovenesc, bănățean și crișean, spațiul acordat descrierii prepoziției în monografiile dialectale a fost foarte redus (uneori, simple informații).

În ultimii ani, studiile consacrate prepoziției, ocurente în trei zone marginale ale dacoromânei: subdialectul maramureșean (Vulpe ([1983] 2006, 62–76), graiurile de tip crișean, Ungaria (Marin 2005, 117–126) și graiurile românești din Bulgaria (Neagoe 2005, 139–150), au pus în evidență prezența unor particularități de inventar, de formă și altele, semantico-distribuționale (care probează o diferențiere dialectală) pentru fiecare arie discutată, cu toate că prepoziția prezintă stabilitate diacronică, pe tot parcursul evoluției limbii române, și diferențe interdialectale slab marcate.

Observațiile din articolul de față se bazează pe materialul dialectal cules, prin înregistrare pe bandă de magnetofon, din 16 localități¹, dispersate în trei enclave lingvistice (malurile fluviului Bug, Bazinul Donețului și regiunea caucaziană), întemeiate de moldovenii transplantați în secolul al XVIII-lea în stepa din sud-estul Ucrainei, în mediu aloglot slav².

¹ Anchetele s-au desfășurat în localitățile: Alexandrovka (= A), Serbulovka (= S), Novogrigorievka (= Ng), Șcerbani (= Șci), Konstantinovka (= K), regiunea Nikolaev, Dikovka (= D), Gruzskoe (= G), Martânoșa (= M), Subotți (= Sb), regiunea Kirovograd, Voloșkoe (= V), regiunea Dnepropetrovsk, Bairak (= B), Novoignatievka (= N), regiunea Donețk, Troițkoe (= T), regiunea Lugansk, toate din Ucraina, Moldovanskoe (Md), Moldovanovka (Mn) și Șabanovskoe (= Ș), regiunea Krasnodar din Federația Rusă.

Textele culese în localitățile A, D, G, V, B, T au fost publicate în volumul TD-*Nistru*, iar textele înregistrate în celelalte zece localități (S, Ng, Șci, K, M, Sb, N, Mn, Md, Ș) vor constitui obiectul celui de al doilea volum consacrat zonei, aflat în pregătire.

² Considerațiile istorice, demografice și sociolingvistice care definesc evoluția și situația actuală a idiomului din aceste zone au fost expuse în numeroase contribuții (cf. REB I–II; Pavel 1998; Neagoe 2002; TD-*Nistru*, XV–XXXVIII).

PARTICULARITĂȚI DE INVENTAR

Inventarul cuprinde câteva prepoziții compuse, formate prin cumulul unor prepoziții cu valori asemănătoare, dintre care prima întărește valoarea celei de a doua. Cumulul de prepoziții diferite este atestat frecvent în textele de limbă veche.

cu de³, în variație liberă cu prepoziția *cu*, în același enunț:

[Umplu piroștile] **cu brânză**. *La mine căpre* [sunt]; **cu di** *capră*, *da la cinevaș **cu di** *vacă* (A VIIc); *ș-apoi încălzăsc la noi* **cu... de** *vacă*, **cu zăr**; *da la a doia... podruhă* [prietenă], **cu di** *vișân*, *cu crângi* (S VII); *tăț îmbla* **cu de** *aceste pânză*; *tăț* **cu di** *lână îmbla* (Ș VIIa);*

de cu⁴ (uneori, asociat cu un raport temporal), în alternanță cu prepoziția *cu*:

șăd fumeile la horbă **di cu** *sară* (Sb VIIa); *el cosea* **cu** *cosarcile* [= cositoare mecanică], *nu!* **cu** [ε] **di cu** *caii*; *nu!* *cei*[a] **cu** *bărbat aceea* [k] *ceala* **cu** *ficior-su*, *ea iara ca când mai... mai bidovâi* [= sărmană], *de-aceea trebi capu s-aplece, să-i tacă lu cei*[a] *di... di* **cu** *ficior* (T VIIa); *arăm* **de cu** *toamnă pământu, îl gătim* (N VIII); *și de spini* **de cu** *floarea albă* (Md VIIa).

cu după:

tat-a nost s-ducea **cu după** *flăcăi* [la colindat] (Md VIIa);

la cu:

vărzări li zăcea **la cu** *bostan* (Md VIIa);

cum de (exprimă o cantitate, o gradație), introducând un complement circumstanțial de relație:

[Borșul] *ș-apoi pui sareș, îl prăbuiesc* [= încerc] **cum de** *sare* (N V);

Prepoziția a fost atestată pentru limba veche la Coresi (cf. DA s.v. *cum*, A, II, 2).

Prepozițiile comentate reflectă situații diferite: *de cu* s-a fixat în construcții temporale, componentele contaminându-se ca fiind convergente semantic: *m-am dus de noapte*; *~ ~ cu noaptea în cap* > *~ ~ de cu noapte*. Au autonomie deplină în loc. adv. create; *cu de* cu valoare referențială (*cu de vacă*) este condiționată de anticiparea numelui implicat, precedat de *cu*; *cu brânză... fac cu* [brânză] *de capră*. La fel *de cu* instrumental: *cosea cu cosarcile de cai, cu cai* > *de cu*.

Forma-tip a prepoziției exprimând „lipsa” este *făr de*, ca în majoritatea graiurilor conservatoare: Maramureș (Vulpe [1983] 2006, 63; TD-Bas., s.v., 451–452), vestul Banatului (cf. ALR, s.n., VI, h. 1831), graiurile transdanubiene (Neagoe 2005, 141), graiurile transnistrene (TD-Bas., s.v., 451–452):

o fumeie o fost **făr di** *simia* [= familie] (A VIIId); [Cânepa] **făr de** *sămânță* (G VIIa); *umbla* **făr di** *izmeni* (M VIIa); *tinda eara* **făr di... pod** (V VIIIa); **făr di** *dâns mai iușor ujă* (B VII); **făr de** *mamă o trăit ei* (B Va); **făr de** *frecățăi* [= tăitei], **făr di** *nică* (N V); *casăle iara pustăie, iera* **făr di** *uș, făr di* *fereste* (Md VIIa).

³ Varianta *cu de* este înregistrată în graiurile din Bistrița-Năsăud (cf. TD-BN, 160 s.v.).

⁴ Atestată la Dosoftei (cf. DA s.v. *cu*), prepoziția compusă *de cu* se mai păstrează în graiurile dacoromâne din nordul Bulgariei (Neagoe 2005, 141) și sporadic în Muntenia (cf. DGS s.v.).

În variație liberă, a fost înregistrat, cu frecvență redusă, și sinonimul *fără* :

fără hazeain [= stăpân] (A VIII); *că eu fără tat-am trăit* (V VII),
fără spice (B Va).

Într-o singură localitate a fost notată, în variație liberă, și varianta fonetică, inexplicabilă, *păr, pără* „fără”, omonimă cu *păr, pără* „până”:

eu cân d-amu am rămas sângură pără bărbat și la oameni mă duceam, făceam dimâncat la nuntă (V VII).

PARTICULARITĂȚI FORMALE

Unele prepoziții se întâlnesc în variante fonetice arhaice, mai apropiate de etimon, iar altele în variante fonetice care se încadrează în normele specifice graiurilor moldovenești. Câteva variante facultative prezintă evoluții fonetice particulare, definitorii pentru comunitățile lingvistice izolate.

1.1. La fel ca în textele vechi (Densușianu, ILR, II, 69, 78, 257), și ca în unele graiuri din Transilvania (cf. Pușcariu, LR II, 240), este ocurentă forma arhaică *den* (*dem*) „din”, cu [e] netrecut la [i], în variație liberă, cu *din* (*dim*):

[Casă] *făcea înainte den cerpic* (A VIII); *dem crângi* (A VIII);
aist-o făcut... den acee... bisercă (V VIIIa); [Soțul este] *den sat, el de-acolé*
(B Va); *den umăr* (B Vb); *făciie dem... otrube* [= tăieturi de trunchiuri]
(N V); *den ștenă* (Mn VIIIb).

Conservarea fonetismului *e* în *den* – reflex al unui stadiu precedent – în alternanță cu *i* – în graiurile insulare din sud-estul Ucrainei confirmă opiniile lui Sextil Pușcariu (1929, 780–781, nota 1) și Andrei Avram (1990, 46–48).

A. Avram demonstrează convingător, din punct de vedere teoretic, că *den* – *din* reflectă două stadii de evoluție fonetică, păstrate în unele graiuri actuale, infirmând astfel aserțiunea lui Al. Rosetti (ILR, 493) în legătură cu menținerea grafiei cu *e*: *den*, prin tradiție, în textele de limbă veche.

1.2. Formele arhaice *pre*⁵ „pe” și *supre*⁶ „spre” au fost înregistrate într-o singură localitate:

dacă eu pre ea [prietena] *am uitat-o* (T VIIa cf. A VIIb); [Copiii colindau] *supre Creaciun* (T VIIa, b; vezi *infra* distribuția).

1.3. Prepoziția *până* circulă în variantele *păr* (frecvent), *pără* și, rar, în variație liberă, *păn(ă)*, în toate cele trei insule lingvistice (Bug, Donețk, Caucaz):

pără ea n-o fost măritată o fost Iachimenco (A VIIIa); [Cocoșul] *ăl fierbi păr cade tot ciolanu* [= carnea] (S VIIa); *păr fierb cartoafele*, dar *până-n sară cântă* (B Vb); *pără-n cincii n-am durmit* (N VII); *o trăit pără-m soroc* [= 1940] (Md VIIa); *păr-a vinit acoló* (Ș VIIa).

⁵ Forma etimologică cu *-r-*, nedisimilat, a circulat până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea (cf. Gheție *et alii* 1997, 344–345). În graiurile contemporane, forma etimologică *pră* (cu *-r-* dur) se conservă într-o arie a subdialectului bănățean (cf. NALR–Ban. I, h. 35; *Tratat*, 267) și în dialectele sud-dunărene: ar. *pre*, mgl. *pri*, istr. *pre* (cf. *Tratat*, 464, 533, 579).

⁶ Cu valoare temporală, *supre* circulă, punctual, în Maramureș (ALR II, s.n., VI, h. 1830, pct. 362; Vulpe [1985] 2006, 64) și în Bistrița-Năsăud (ALRT II, pct. 219).

Răspândirea formei cu rotacism⁷ este atestată pe aproape întreg teritoriul Basarabiei și în stânga Nistrului (cf. ALM I; 2, h. 311; Lăzărescu, Neagoe 1978, 115), rar în Moldova, în special în partea de est, precum și în Munții Apuseni (cf. ALR II, s.n., VI, h. 1834–1836, pct. 414, 537, 605 și 95).

1.4. Forma arhaică *supt*, ocurentă din secolul al XVI-lea și până în secolul al XIX-lea și în variantele literare (cf. Gheție *et alii* 1997, 344), se conservă în toate graiurile insulare. Au fost înregistrate, rar, variantele *sub*, *sup* (G VIIa, M VIIa, B Va) sau *su* (Md VIIIb).

di supt ochi (Md VIII); *supt copac* (B Va).

Accidental, apare *supt* > *sâpt* (cu trecerea lui [u] > [î] ca în *am văz[â]t, am șaz[ât]*):

ș-pi sâpt scârte s-ducea (N V).

2.1. În majoritatea localităților, prepoziția *cu* se rostește *cî*, în conformitate cu trecerea lui [u] la [î] în *bâcată, mă văzâtă-mă*:

mirli cî vo cîțvai oamini s... dohovoresc [= cad de acord], *sî duc la mireasă* [...] *da cî cai canejno* [= desigur] *s-ducea ș-o-aducea cî bricica* (N VII; cf. S VIIIb, K VII, N V, V VIIIa, T VIIa).

În variație liberă, circulă varianta *că*:

și pui acoló nu! ciolan că ris [= carne cu orez] *făceam așa, ăl fierbeam risu și ciolanu* (N V).

2.2. Prepozițiile *de*, *pe* prezintă variantele *de*, *dɔ*, *di*; *pe*, *pɔ*, *pi*, deoarece închiderea lui [e] la [i] nu s-a realizat complet în aceste graiuri, ca în cele de tip moldovenesc (vezi Vulpe [1983] 2004, 300).

În raport de variație liberă, frecvent, au fost înregistrate cele două prepoziții cu [e] păstrat intact sau cu un grad intermediar de închidere:

al scâldam de daori pi zî (T VIIa); *de aceasta pînă* [= pâine] *cociia*, dar *di cir* [= aluat], *di fanină* (B Va); *pɔ oamen* dar *pi mult* (D VIIa); *așa sat de mare nu putea* [...] *să-i rîdice pi tăț o dată* (Md VIII).

Fonetismul [e] este bine reprezentat și în elementele lexicale: *bune, laptele*, dar *s-a duci, ginerli* (B VII); *fratele, horbe*, dar *leașâii, undi* (T VIIa).

Rar, am înregistrat varianta facultativă *pă* în prepoziția compusă *pe la*:

vara pă la soare (G VIIa).

2.3.1. Corespondența *pi* (*pɔ*) – *pin* (*pim*) – *piste* (*pisti, pist, piște, piști*), *pintru* (*pântru, puntru, pintre, pentre*) are caracter de lege fonetică, la fel ca în graiurile de tip moldovenesc, deși variantele *pin*, *piste* și *pintru* ale seriei se extind spre vestul dacoromânei (cf. Vulpe [1985] 2004, 305).

2.3.2. Prepoziția *prin* apare, exclusiv, în forma disimilată *pin* (*pim*, v. *infra*):

zburătoriu a venit și s-a pus pim ogeac și pin ogeac a intrat (A VIII).

⁷ În studiile de dialectologie, prezența lui *-r-*, în loc de *-n-*, în prepoziția *până*, este explicată ca efect al rotacismului, fenomen atestat și în Moldova în secolul al XVI-lea (Gheție, Mareș 1974, 150; Gheție 1975, 135). Andrei Avram (1990, 141–143) susține că varianta cu *-r-*, ocurentă în graiurile moldovenești actuale, este „rezultatul unei disimilări produse prin fonetică sintactică”, deoarece Moldova, sudul Transilvaniei și Oltenia nu ar fi fost incluse într-o arie rotacizantă veche.

2.3.3. *Peste* prezintă, pe de o parte, forme explicate prin închiderea lui [e] la [i], iar, pe de altă parte, forme în care grupul [st] > [șt]:

piști două, trii zâle (S VIIa; cf. G VIIb, B Va, N V, Mn VII); *ujă pist vo stămână* (B Va); *piști⁸ drum acoló esti mal* (M V; cf. S VIII, B Va, Md VIIa, Va).

2.3.4. Prepoziția *pentru* prezintă variantele facultative *pîntru, pântru, puntru*:
pîntru vaci (A VIIc, rar); *puntru mini* (A VIIc, cf. A VIId, Sb VIIb) și *pintre* (*pentre, printre*), (vezi pentru particularitățile de distribuție, *infra*).

3.1. O particularitate neatestată în alte arii dialectale o reprezintă ocurența variantelor fonetice facultative: *dim* (*dem*) „din”, *îm* „în” și *pim* (*p9m*) „prin”, necondiționate de fenomene de fonetică sintactică:

dim *tărățe* (D VIIb); *dim* *ceala* (G VIIa); *dim* *trai*, *dim* *jâzni* (G VIIb); *dim* *altu sat*, *dim* *ceala*, *dim* *horod* [= oraș] (V VIIIa); *dim...* *Corsuni* (B VII); *dim* *celaș* (T VIIa); *dim* *Galbăna* (Md VIII); *dim* *chirpic* (Mn VIIIa); *dim* *cucoș* (§ V; cf. A VIId, D VIII, VIIa, b, V, G VIII, VIIb, N VII, V); *îm* *tunel* (D VIIa); *îm* *cioboti* (Sb VIIa), *îm* *șătconițe*; *îm* *castrule* (V VII), *îm* *ce* (B Va), *îm* *lapț* (N VIIa), *îm* *alb* (Md VIIb; cf. D VIIa, b, G VIIa, b, Sb VIIa, N VII, V VII, T VIIa, Md VIIb); *pim* *ițe* (D VIIc; cf. A VIIa, D VIIa, b, M V, T VIIa, Md VIIb); *p9m..* *iașcițe* [= lăzi] (B Va).

3.2. În variație liberă, în trei localități din zonele Donețk și Caucaz, a fost înregistrată prepoziția *după* în variantele *depe, dipi, depă, dipă* și *dupi*:

ne puneam dipi⁹ masă și apoi începeam a cânta (V VIII), dar *dupa hleb* [= pâine] (V VIIIa); *o fost depă voina [...] toceș* [= tocino „exact”] *holod. Nu! dipă armie* (N VIII); *dipă vaci... am lucrat... în polivaea* [= de stropit] *brihadă la deal* (N V); *s-pun dipă mesă* (N V); *s-o măritat dipă tata* (Md VIIb); *zic „ce eu cümătră m-oi duci să [mă] mărit dupi tini?”* (V VII).

Variante apropiate de cele înregistrate în zonă au fost atestate și în documentele moldovenești din secolul al XVIII-lea (cf. Vasiliu 1983, 119), ceea ce ar pleda pentru vechimea inovației, tot așa cum omonimia *dupe* „după” – *du pe* „de pe”, specifică graiurilor oltenești, reprezenta forma curentă în textele originale redactate în Oltenia din secolele al XVII-lea – al XIX-lea (cf. Vulpe [1985] 2004, 313, nota 35).

3.3.1. Prepoziția *lângă* prezintă variantele:

lingă: într-o noapte... șâdea... omu ei în [pi]ceoare lingă patu ei (G VIIa); *la dâns lingă casă esti fântâna* (T VIII; cf. A VIII, VIIa, c, d; S VIIb, D VIIa, G VIIa, b, Sb VIIa, V VIIIa, B Va, b, N VIIa, T VIII, VIIa, Md VIII, VIIa; cf. TD-Bas., s.v.);

⁸ Varianta *piști* este ocurență pe malul drept al Prutului (cf. ALR II, s.n., VI, h. 1819, 1820, 1837, pct. 414, 520, 531, 537, 551) cât și în sudul și în centrul Transilvaniei (pct. 130, 141), unde trecerea grupului [st] la [șt] este semnalată și în alte cuvinte (cf. *Tratat*, 371).

⁹ ALR II, s.n., VI, h. 1817 a notat varianta *dipi ușă*, în extremitatea sudică a dialectului moldovenesc (pct. 605) și în Bucovina (cf. *Turculeț* 1977–1978, 111).

linga (rar): o stat *linga stolova* [= cantină] (S VIIb);

ligă (rar): *șădeam ligă dâns* (B Va);

îngă (rar): *ba, eram coló îngă mama, la îngă tata* (K VII, B VII), exemplu care confirmă convingător interpretarea formei printr-o analiză greșită a lui *lângă* din *la* + *îngă* (cf. DA s.v.; Pușcariu 1994, 192).

Inovația [î] > [i] apare, în aceste graiuri, și în alte cuvinte atunci când vocala [î] este urmată de o consoană nazală, fenomen fonetic descris de Andrei Avram (2000, 25, nota 50) prin pierderea nazalității: *imblă, să imble* (V VIIIa, B Va, N VII), *imflă* (N VIII), *impăl* „umplu” (N V) și *imă-sa* (V VII, B Va, b, N VII, T VIIa, b).

Forma *lingă* are curs și în alte arii discontinue ale dacoromânei: în graiul din Țara Moșilor (ALRT, pct. 95), în graiurile nord-bucovinene (TD–Bas., 472), în subdialectul maramureșean (Tratat, 340; TD–Bas., 472), în unele graiuri transdanubiene (Neagoe 2005, 143), precum și în dialectul aromân (cf. DDA s.v.), iar *îngă* este înregistrată punctual, atât în aria dacoromână de ocurență a lui *lingă* (și în graiurile din Ungaria, cf. Marin 2005, 119), cât și în dialectul meglenoromân, sub forma *ăngă* (Atanasov 2002, 24).

Variantele fonetice *lingă, îngă* răspândite în arii discontinue ale dacoromânei, cu precădere în zonele marginale, conservatoare, și în cele două dialecte sud-dunărene menționate, dovedesc, prin noi atestări, posibilitatea apariției unei inovații, în mod independent, în puncte dispersate ale aceluiași idiom, la date diferite, ca urmare a aceluiași tendințe interne care guvernează evoluția unei limbi.

3.3.2. În combinație cu *pe* auxiliar, compusul *pe lângă* a fost înregistrat rar, sub forma *pingă*:

[Vița-de-vie] *mai iest numa pingă casă* (N VIII).

Forma contrasă circulă în Maramureș (Vulpe 2006, 64; TD–Bas., 489), în jumătatea nordică a Transilvaniei și în Crișana (ALR II s.n., VI, h. 1826; Tratat, 378), în nordul Banatului (ALRM s.n., IV, h. 1712, pct. 36), în graiurile din dreapta Dunării, precum și în dialectele sud-dunărene, aromâna și meglenoromâna (cf. Neagoe 2005, 143).

PARTICULARITĂȚI SEMANTICE ȘI DE DISTRIBUȚIE

Particularitățile distribuționale ale prepozițiilor, la nivel dialectal (determinate, în mare măsură, de context), sunt variate; unele dintre prepoziții continuă poziții și sensuri arhaice, iar altele dezvoltă anumite evoluții interne care pot fi circumscrise geografic.

1. a

1.1. Prepoziția arhaică *a* „la” (< lat. *ad*) a fost înregistrată, cu sens local și cu valoare temporală – în inferioritate numerică față de *la*, cu care se află într-un raport de coocurență – în insula românească constituită pe malul Bugului (A, S, G, M) și în câte o localitate din zona Donețk (B) și din Caucaz (Mn) (cf. Marin *et alii* 1998, 119).

1.2. În majoritatea contextelor, prepoziția *a* introduce determinări locale exprimate, frecvent, prin pronumele personale de pers. 1 sg. și pl., în acuzativ, rar prin pronume interogativ-relativ:

mama cocea-n cutioare, a noi cutior o fost (A VIIc); *am auzît de zburători de-aiștea tojă* [= de asemenea] *a noi cela, cum zăcea că nainti că viedmi* [= vrăjitoare] (G VIIb); *care-o fost fraț, surori a¹⁰ mini s-o-nsurat* (M VIIa); *și a noi iesti corzână* [= paporniță] *de-aceea; a noi și cutioare nu-s amu; a noi cuteor o fost; așa și a noi și de Troițe* [se face]; *a noi cuteor o fost și cociia acoló ea... de copii pită de aeasta; ea s-o cununat aiasta a mine* (B Vb); *nu! n-am ajuns noi la moldoveni, a noi ne-o-nvațat rusăște de la-nceput și păr la sfârșât a zăcea clas* (N VII); *a care-i cânle înainte a apuca-o* [turta] *așee înainte s-o maritat* (G VIIa); *și unde-amu aeasta voi pi mini mi-s... scrie-mă, a cini, undi eu îi grăi aeasta?* [!] (G VIIb);

ș-o mârș o front (prin asimilare la distanță: *o... a > o... o*) (S VIIa); *cum sâ zăce ea moldovniește? ș-a cutioru cela?* (G VIIa); *da a nunta... scotea căpătâieli* (M VIIa); [nuntașii] *s-duc pi uliță, cântă* [ε] *p-a dugheană ii mai duc* [...] *pi... mama și pe tata* (N VII); *lor li da pămîntu a arendă* (Mn VIII).

1.3. Cu valoare temporală:

[Mă duc numai] *„a zîuă” zăce „eu noaptea” zâci „ni dai boh! și moară”* [soacra], *zâci „eu ș-fiu vinovată, eu nu vreau”* (A VIIc).

Cu toate că textele de limbă veche dovedesc restrângerea funcțiilor primitive ale prepoziției *a* „la”, încă din secolul al XVI-lea (cf. Densusianu, ILR, II, 254; Gheție *et alii*, 1997, 143, 345), înregistrările recente numeroase în diferite arii ale tuturor subdialectelor dacoromâne¹¹, precum și în dialectele aromân (cf. DDA s.v.) și meglenoromân (DDM s.v.) atestă conservarea și vitalitatea prepoziției la nivel dialectal, în alternanță cu *la*.

2. *de*

2.1. Sinonimă cu *din*, prepoziția *de* indică compoziția, materia sau o cantitate nedeterminată:

îi turna di zăr de-acela (S VIII); *aiasta e miniștergură de aceia pînză mai lată* (D VIIc); [se pregăteau] *aceie fricățai... di fanina di cir și tarîță; și eu de-acoló pui di ieste frunț* [= frunze de ceapă] (B Va); *nu! eu*

¹⁰ După modelul limbii ruse, formele adjectivului posesiv *meu, mea* sunt frecvent înlocuite prin pronumele personal în acuzativ precedat de *la*.

¹¹ În Muntenia (Neagoe 1975, 144–145; DGS s.v.), în graiurile dacoromâne transdanubiene (TD–Bulg., CII), în Banat (Tratat, 266), în graiurile crișene vorbite în Ungaria (TD–Ung., XCIX; Marin 2005, 118), în Maramureșul de la sud și de la nord de Tisa (cf. Vulpe [1983] 2006, 66; Tratat, 340; TD–Bas. s.v.), în Sălaj (Tratat, 378), în Năsăud (TD–BN s.v.; Tratat, 378), precum și în nordul Bucovinei și în regiunea din stânga Nistrului (TD–Bas., s.v.).

cân fac printre mine, fac și de patru turte (N VII); *de ciolan nu facem colbas* [= cârnați] (N V); *da amu nu-i di celea* (Mn VII).

În același enunț, *di* alternează cu *din*:

[Leșie] *po moimo făcea di hrișcă. Nu! ștototo* [= ceva] *din hrișcă ori din ceanușă* (G VIIa).

2.2. Introduce atributul partitiv, ca în limba veche, fiind sinonim cu „dintre” (cf. DA s.v.; Densusianu, ILR II, 256):

de-amu nu-s oamini di ceie di știu conăcăriie [= orații] (A VIIa); *daca ei, [u]je o murit, ują di cei bătrâni* (T VIIb); *sânt di cei de... cer „dă-ne-o ceáva!”...* (B Va).

2.3. Introduce un complement indirect, uneori, cu nuanță de relație, având sensul „despre” (cf. Rosetti, ILR, 555):

ieu [!] înci de asta v-oi spune [...] vidme [= vrăjitoare] *di-aceia di îmblă și mulge vaci* (A VIIa); *mama a fost în ocerdie* [= la coadă], *era greu de-a terfelor* [= în privința textilelor] (A VIIId); *di... di zburatori eu am știut, [ne] dai boh!, da la o fumeie o-mblat păr l-o ucis oameni* (D VIIb); *di balabuce* [= turtițe] *eu știu că ea [= mama] mi-o spus* (G VIIa); *eu-s spun di urzal-așa* (M VIIa); *da nu graie di moarte, nu grăie nicăduh* [= absolut nimic] (B Vb); *la ce să vă mai spui di stanoc* [= război de țesut] (N VII).

2.4. În relație cu verbul *a gândi*, prepoziția *de* „la” proiectează, indică, direcția gândului spre un punct de referință, construcție ocurentă și în subdialectul maramureșean (cf. Vulpe [1983] 2006, 68):

la mine mi-o ucis copilul [...], da eu plâng și gândesc de... de... de copil. Nu! da... el ce [ε] zburatori, da el vine (D VIIb).

2.5. Compatibilă cu exprimarea unui circumstanțial de loc, prepoziția *de* exprimă direcția și punctul de contact în spațiu:

colo unu o murit di marginea drumului colo cu tobăltocu [= sacul]-*n spinare* (Md VIIa).

2.6. Exprimă poziția la suprafața unui obiect, fiind sinonimă cu *pe*:

[Ouăle vopsite pentru Paște] *nu să ieu de mân, nu să ieu ș-apoi de mân. Așa și... șăd ele; nu să ieu de mână, poati și li-i străca, li-i corăți-lă, oul curat rămâne* (B Va).

2.7. La fel ca în limba veche și ca în graiurile nordice și vestice ale dacoromânei (Transilvania și graiurile crișene din Ungaria, Maramureș și Bucovina de nord, cf. TD-Ung., C; Vulpe 2006, 67; Marin *et alii* 1998, 119), verbul *a întreba* selectează prepoziția *de* cu sensul „pe”:

[Din ce cauză a murit tata] *noi nu-ntribam de mama* (B Va).

2.8. În construcția *am rămas de*, prepoziția este echivalentă cu *fără*, ca în limba veche:

am rămas așa noi de școală (B Va).

2.9.1. Verbul *a mântui* „a termina”, specific subdialectului moldovenesc, se construiește cu prepoziția *de*, introducând circumstanțialul de relație:

și mântuim de pită (N VIIa).

Într-o singură localitate, complementul de relație se realizează, după același verb, cu ajutorul prepoziției *din*, probabil, prin corupere din expr. *din partea* „în privința”:
m-am muntuit din sănătate (Sb VIIIa).

2.9.2. La fel ca în limba veche (cf. Sintaxa, 2007, 177), prepoziția *de* precedă substantive cu rol de complement circumstanțial de relație:

nu! noi n-am dus [= n-am suferit] *de holod* [= foamete] (B VII).

2.10. Introduce un complement cu funcție finală, indicând destinația unei acțiuni:

ș-apoi ują făceam... di pită (N VIIa).

2.11.1. Echivalentă cu *pentru*, prepoziția *de* cumulează valoarea de destinație, interes, cu cea de scop:

pirahane [= plăcinte] *citoresc* [= întind foaia] *așa ceva, nu! ca di colac, ș-apui tau; dacă* [este] *de mine tau găina, o spintec* (G VIIa); *instrumentala muzica* [moldovenească] *e mai grea de noi* (G VI); *de-amu, atuncea alegeai di fuioarli celea* (M VIIa); *spunea nu! ăsta di copii s-nu sî băluiască* [= să se răsfețe] *și pi mama și pi tata să asculti* (V VIIIa); *frunze rupem di capre* (B VIII); *și cociiă acoló ea* [= mama]... *de copii, pită de-aesta* (B Va); *dac vrem s-facem, s-fie murat el de-o bancă* [= borcan], *tăiem acoló, al tai de-o bancă* (N V); *poluceam* [= primeam] *grău di toată pita* [= din toate cerealele: grău, secară, etc.] (T VIIa); [Pătlăgelele] *ș-apoi is bune, dulci, și de borș bune, fierbeam mors* [= suc de roșii] (B Vb).

Același sens a fost atestat și în graiurile dacoromâne transdanubiene (Neagoe 2005, 144; cf. TD–Bulg., CVI).

2.11.2. *De* „pentru” exprimă un raport temporal:

di iarnă puneam patlagele-m puțină (B Vb); [Sucul de roșii] *ș-aceala, ują de iarnă, el bun* (N V); [de] *cinci ore* [= ori] *în sobă puneam pită de zi* (N VII).

2.12. Cu sensul „în”, „într-”, prepoziția *de* exprimă pătrunderea în interiorul unui volum sau al unui spațiu continuu:

[Pe tătari] *i-o dat în Tămășânca de-on hău și toț s-o-necat* (Ș VIIa).

2.13. În sintagma *a dăuza de nuntă* (în componența căreia intră o formă aglutinată a numeralului ordinal), prepoziția este echivalentă cu *după*, indicând perioada în urma căreia se petrece ceremonia:

a dăuza de nuntă fac tocmagi [= tăiței] *cu găină* (B Vb), dar *a dăuza după Paște* (Md VIII).

2.14. Relația de genitiv, exprimată cu ajutorul prepoziției *de*, este înregistrată rar în expresii pietrificate la fel ca în secolul al XVI-lea (cf. Densusianu, ILR II, 93): *mijloc di cali* (Md VIII).

2.15. Împreună cu adverbul *drept* „chiar”, ocurent în unele localități (A, G, V, cf. TD–Nistru s.v.), formează locuțiunea adverbială *de drept* „chiar și”, în care rolul prepoziției *de* este de a intensifica semnificația adverbului:

ea [= fiica], [u]j[ă] *di drept di miticuță-n școală* [când] *o-nceput a îmbla și rusăște, și rusăște ș-așa și grăiește* (B Va).

3. după

3.1. Sensul arhaic „peste”, „dincolo de” (cf. DLR s.v.), – prin raportare la un reper geografic, situat în spațiu la o distanță oarecare de punctul de referință (limită) – a fost înregistrat în următoarele exemple:

da după Buh, o murit a lu sora mea băiet și noi am fost la mort (A VIIb); [am călătorit] *mult Carpatî* [= Regiunea Transcarpatică] [...] *dupa Kîiev* [...] *nu! eu am îmblat pi mașină* (T VIII, cf. T VIIa).

3.2.1. În contextul *după masă*, prepoziția are valoare locală, spațială, precizând plasarea, la loc de cinste, a actanților importanți (nași, părinți) în desfășurarea ceremonialului de nuntă, și anume (așezați la masă) cu fața spre invitați și cu spatele spre perete:

de-amu o pus după masă pe socrii (A VIIa; cf. Sb VIIb, V VIIa, N VIIa, Md Va, Ș VIIb).

Construcția are curs în zona Năsăudului (TD-BN, 15, 64, 156), în Bucovina de nord (TD-Bas., s.v.) și în subdialectul maramureșean de la sud și de la nord de Tisa (cf. Vulpe [1983] 2006, 69; TD-Bas., s.v.).

3.2.2. În asociație cu substantivul *casă* sau cu pronumele personal (care presupune, de asemenea, ideea spațială de locuință), introduce circumstanțialul de loc. Sensul fiind „în spatele, înapoi de, îndărătul”:

[am] *doi băieți, unu ia! după casă trăiește* (A VIIc); *și iacătă, oi!... ea după mini trăiește, adi Catmoale li zicea* (B Va);

3.3. În relație cu verbe din sfera semantică „a se însura”, „a se mărita”, devine element introductiv al circumstanțialului sociativ cu sensul „cu”:

[pe fiică] *am dat-o după ucrainiț* (M V); *zice „ce eu cümătră m-oi duci să [mă] mărit după tini?”* (V VII); *ș-apu după moldovan m-am măritat* (B VII); *măritat-o fost după un didu* [= moș] (B Vb).

Construcția apare la Neculce: [fata] *au dat-o după un gramatic, anume Mavrocordat* (apud Sintaxa 2007, 131).

Menționăm că prepoziția *după*, în contexte similare, alternează cu *la*:

m-am măritat încoace la rus (V VII) sau cu *pe* (calc după limba rusă): *este moldovan să-nsoară pi ucraincă* (T VIII, cf. V VIII).

4. în

4.1. Prepoziția *în* s-a fixat în sintagma formată dintr-un verb din câmpul semantic *a juca* și numele jocului:

când ne-am pus în cărți să ne jucăm, șoferneaua àà! da unu din Moldavia a venit (T VIII).

Construcția, înregistrată și în alte arii ale dacoromânei, are caracter popular (cf. ALR II, s.n., V, h. 1274, 1288, 1289, 1291; Vulpe [1983] 2006, 69; TD-Bas. s.v.).

4.2. După verbul de mișcare *a umbla*, cu nuanță imperfectivă, prepoziția *în* arată direcția și scopul, fiind echivalentă cu *la*:

în școală o-mblat (V VIIa; cf. A VIIId).

4.3. Formează locuțiunea adverbială *în an* „acum un an, anul trecut”, întărind valoarea adverbului *an*¹², ca în Basarabia:

la mini s-o-nsurat unucu [= nepotul], *în an*¹³, *vara, în august miesăț* [= luna] *s-o făcut nunta* (A VIIa).

5. *între, dintre, printre*

5.1. O distribuție specială prezintă prepozițiile *între, dintre*, ocurente frecvent în localitățile B, N, T și, sporadic, în D, S și Md., în raport de variație liberă – pe de o parte cu paronimele *într(u)* și *dintr(u)*, iar, pe de altă parte, cu *în* și *din*.

Opoziția *între – întru, dintre – dintru* este perturbată în anumite contexte. Asemănarea formală între descendenții lat. *inter* și *intro* a favorizat confuzia semantică și funcțională.

Prepozițiile *între, dintre* au preluat sensurile contextuale și regimul sintactic al prepozițiilor *într(u), dintr(u)*. Între cele două serii *între – într(u), dintre – dintr(u)* s-a produs neutralizarea opoziției semantice, spațiu discontinuu (*între*) – spațiu continuu (*întru*), păstrându-se însă semnificația de includere în interiorul unui spațiu închis.

În comparație cu prepozițiile *în, din*, cu care se află în raport de distribuție complementară, *între, dintre* au restricții contextuale la fel ca și *într(u), dintr(u)*. Aceste prepoziții sunt ocurente, exclusiv, înaintea pronumelor demonstrative (și a adjectivelor demonstrative antepuse în raport cu numele determinat), a adverbilor locale (*acoló, acoleá, acoácea*) și modale (*așa*) cu inițiala vocalică, a articolului nehotărât, precum și a numeralelor cardinale, *un, o* și a celor ordinale.

5.2.1. Prepoziției *între*, cu valoarea prepoziției *în*, precedă pronumele demonstrative introducând complementul circumstanțial de loc:

[Tocătura pentru sarmale] *pui în frunză-ntre acee ș-al învălești binișor*; [Mezelul] *toj-amestec acoló-n sânge între aceala cesnoc* [= usturoi] *de-aista [...] ș-apoi ál amestec în sânge-ntre aeasta l-amestec binișor tot curat* (N V).

5.2.2. Precedă adjectivele demonstrative antepuse față de nume (trăsătură sintactică arhaică):

făceam saltisonu [= tobă], *da alțai din cap, fiert capu ș-apăi oasili zvârl pi toati, între-aceal ciolan* [pun] *ceasnâtioc* [= diminutiv de la *cesnoc*] (D V); *ș-apoi am muncit între aiaștă școală zamhoz* [= administrator] (B Va).

5.2.3. În construcție cu substantive denumind timpul introduce un circumstanțial de timp, intrând în concurență cu *în*:

*și ploua între aceea zî*¹⁴ (B Va); *am făcut... sininchi* [= vinete] *între aist an po novomu* [= rețetă nouă] *co ostoroi; și-ntre ista an am avut*

¹² Adverbul a fost atestat în aceeași zonă: *ș-o-nflorit anțârț, anțârț. An o-nflorit vo cîtvai flori, da amu sînt merișoari* (G VIIb; cf. B Vb, M VIIIb).

¹³ Subiectul se raportează la momentul anchetei care s-a desfășurat la începutul toamnei, după un an de la desfășurarea evenimentului.

¹⁴ Cu sens temporal, exprimând durata, locuțiunea adverbială *între aceea* „în timpul acela” este atestată în limba veche (cf. Densusianu, ILR, II, 171).

cloșcă (B Vb); *între acee vreme ują babe* [= moașe] *nu le primea, ują babile, ele atunci o pierit dac-o ieșit bólnița* (N VII); *între așa ani, așa m-am martat* [= măritat] (N V).

5.2.4. Precedând adverbul de loc *acoló*, prepoziția *între* accentuează, intensifică valoarea adverbului, având un caracter expletiv:

și punem în cuib cât acoló vi patru vo cincii și bôghi între acoló punem (B VIII); *ia! straiete* [= hainele] *ne-o luvat între acoló și acee, da, și-am trăit acoló doi ani* (B Va); *și m-am dus în horod, între-acoló, am postupit* [= am sosit] *la școlie*; [În Siberia] *o fost duși și-între-acoló* (N VIII); [Despre rufe] *apoi fierbea toată zâua apă și turna tot între acoló* [în știubei] (N VII).

Prepoziția *între*, în loc de *într-*, s-a conservat în construcția împietrită *între acoace*¹⁵, marcând ținta, punctul spre care se produce mișcarea „spre aicea, încoace”:

„*nu! da voi* [adresându-se dialectologilor] *ce-aț papadit* [= ați venit] *între acoace?* (T VIIa).

5.3.1. În combinații cu substantive articulate proclitic, are curs, în variație liberă, prepoziția *între*, în locul lui *într-*, în:

dac între un sat ei o trait, ea icoló, da eu icoló (T VIII); *da la mini toj-o fost sluceaie* [= întâmplare] *-ntre un an. Câț? Patru o murit, da [...]* *și aeasta noi între un an i-am pus* [= i-am îngropat] (T VIIa); [Floarea soarelui] *am bătut-o așa deasupra, ea toată s-o răsăpît sâmânta, da aceea o-aruncăm între o parte, să usucă* (B VIII); [Bățul de la țurcă] *între o parte ședeă* (N VIII); *am frământat-o* [pâinea]... *și-am pus-o-m acolé-ntre o parte* (N VII).

5.3.2. Prepoziția *între* intră în componența locuțiunii adverbiale *într-un loc* „împreună, la un loc”:

și noi ia! trăim între on loc cu dâns, acoló; și aeasta toată pui... între on loc (B Va); [La nuntă, găinile] *li mâca cí toțai -ntre on loc* (N VII); [Foaia de plăcintă] *întorlocăm* [= lipim] *în patru colțuri între on loc [...]* *s-nu s-disfacă* (N V); *ei așa drujăsc* [= sunt prieteni] *între on loc* (T VIIa).

5.4.1. Prepoziția *dintre*, echivalentă cu *din*, *dintru*, este atestată în contextele menționate pentru *între* (precedând pronume și adjective demonstrative, numerale ordinale). Uneori este folosită alternativ, în aceeași propoziție, cu sinonimul *din*:

da io sobiș apoi le-am cântat, nu! știu unu dintre eștea cântece (B Vb); [Vița-de-vie] *chirește nu!... an o-nghețat și-aista lazaua* [= butașul] *numa dintre aista, cât aceea dintre aista nu așa mare, da... cei de an o-nghețat* (N VIII); *din marlă* [= tifon] *și-cosă roche albă [...]* *materie albă... eara dintre-acee așa mai cosea* (N VII); *facem projocele* [= plăcintele] *ășa tojă dintre aceala; și din zărușcă dintre aceea punem și-făcem frecăței* (N V).

¹⁵ În limba veche și la scriitorii moldoveni, din secolul al XIX-lea, adverbul *acoace* apare numai în locuțiunea adverbială *într-acoace* (cf. Ciobanu 1961, 57).

5.4.2. Precedă numeralul ordinal:

îmblam cu hăitu, și d-amu băiețai [...] nu putea să treacă dim... din ceastu [= partea] întâi [...] și dintre-a doilea nu putea să între între-a treilea (Md VI).

Cu înțelesul „primul” a fost înregistrată forma nesudată *dintre-ontăi* (< *dintru* + *întâi*):

cîn s-o rodit [= s-a născut] aceal dintre-ontăi băietu, el s-o rodit aici (N VII).

5.5. Prepozițiile *într(u)*, *dintr(u)* (uneori cu [r] disimilat *înt-*, *dint-*) au curs în aceleași localități unde au fost înregistrate și variantele discutate, aflându-se într-un raport de variație liberă:

într-acelea zîli (M VIIa); într-aist an (M VIIb); într-un loc (B V, N V); într-o parte (D VIIa, N V); într-a melea haine (Md VII); înt-o cinie [= farfurie] (N V, Md VIIIa); dintr-aeasta (G VIIa); dint-a nostru sat (V VIIIa).

6. Ca și în cazul suprapunerii *întru* – *între*, *dintru* – *dintre*, semnalată rar în limba veche, variantele *printre*, *pentre*, *pintre* „pentru” presupun confuzia dintre *printru*, *pentru* și *printre*, favorizată de asemănarea formală a celor două serii de prepoziții (cf. Chivu 1991, 47):

eu aș mânca, da pintre dâns eu nu fac ują (B Va); îi pitricea imă-sa, îi blahoslovea [pe miri] pintre cojoc ăń geanunchi cu icoană, cu mineștergură [= prosop] și-i blahoslovea tat-so cu imă-sa (B Vb); [Sucul de roșii] aceala pintre borș ują cî totu, da aista [ε] pintre noi di băut așa; ș-ot pintre două bănci eu am strâns cât șăsăzăci [de pătlăgele] și le-am pus în castrule [= cratiță] (N V); nu! Eu, cân fac printre mine, fac ș-de patru turte, și din di șăsă turte (N VII).

În construcție cu substantive care exprimă noțiuni temporale, marchează perioada în decursul căreia are loc o acțiune, fiind echivalentă cu *pe*:

lucram și-i fsio [= este totul]! veneam acasă, apoi... pentre aeasta vreme dac vineai, c- mojno sâ faci pără le-i amurgi, aicea copii treb-lă și să-i spăl, să-i scalt, da demâncat s-faci (N VII).

Vitalitatea prepozițiilor *între*, *dintre*, *printre* în insula lingvistică din sud-estul Ucrainei (B, N, T) și rar în localitățile de pe malul Bugului (D, S) și în Caucaz (Md), în construcțiile specifice prepozițiilor *întru*, *dintru*, *pentru*, constituie, cu certitudine, un reflex al perpetuării unor tipare arhaice în care elementul comun – formal și semantic – a determinat contaminarea lor și posibilitatea de alternanță între cele două serii corelative *între* – *întru*; *dintre* – *dintru* (cf. Vasiliu 1961, 39), corespunzătoare unor stadii evolutive ale limbii române.

Avem în vedere, în primul rând, prezența prepoziției *între* în locuțiunea *între aceea* „în timpul acela”, consemnată în limba veche (Densusianu, ILR II, 171), precum și confuzia susceptibilă între prepozițiile paronime *întru* – *între*, semnalată în textele vechi, ca urmare a asemănării lor formale (cf. Densusianu, ILR II, 180, 257).

În al doilea rând, înregistrarea sporadică a prepoziției *între*, cu sens temporal: *o dată între un an*, înregistrată în graiurile transdanubiene (Neagoe 2005, 144), de asemenea într-o arie marginală a dacoromânei, confirmă aspectul arhaic al acestei particularități.

7. *pe*

7.1.1. O trăsătură distribuțională arhaică, remarcată, în prezent, în aria nordică a dacoromânei (Tratat, 341, 379; Vulpe 2006, 72; TD–Bas., s.v.; TD–Ung., CI; Marin 2005, 123) și în Banat (Tratat, 267), este selectarea prepoziției menționate de verbele din câmpul semantic *a striga*, având sensul „la”, precum și de verbe de declarație, *a zice*:

a lu nenea [= tata] *numa tetea* [= bunicul] *era bohomólnē* [= bigot] și *răcănea pi mine* [...] „capu ț-oi rupe” (B Vb); [nemții] *răcănea pe noi* (T VIIa); *dac-aeasta că* [era] *mai mititică zăcea pi dânsa* «lele» și *așa ș-pi... om, toje... bade zâci; pi sat zâc Volosșcoe* (V VIIIa).

7.1.2. De asemenea, cu valoarea prepoziției *la, pe* se asociază, ca în limba veche, cu verbe din sfera semantică „a se uita”, „a privi”, introducând un complement indirect (cf. TD–Bas. s.v.; Marin *et alii*, 1998, 119):

cela pi televizor n-am văst (M VIIa).

7.1.3. Introduce complemente indirecte sau circumstanțiale de loc, fiind echivalentă cu *la*:

iac-am țăsut pe ele [= la stative] (S VIIb); *am muncit pi putiuri* [= la drumuri] (B Va) (cf. Marin 2005, 123–124).

7.1.4. Precedă substantive denumind instrumente muzicale, având sensul „la”:

ne-o cântat pi boian [= armonică] (V VIIIa); *a meu bărbat pe harmonie cânta* (T VIIa).

7.2. Exprimând interiorul unui obiect, al unui lichid sau al unei materii, *pe* este echivalent cu *în*:

pi el [lapte] *s-turna chiag* (S VII); [Clătitele] *le colotea* [= bătea] *pocoina* [= răposata] *mama ș-apoi... pi scovoroadă* [= tigaie] și *n cutiori și cocea; pi oloi li coceam* (D VIIb); și *pi tava puneam pita* (B Va); *pi oloi prăjăsc bureachie* [= sfeclă roșie], *morcvă* (B Vb); *da galușci* [= sarmale] *noi facem pi unt* (B VII) (cf. TD–Bas. s.v.).

7.3. Mijloacele de transport tradiționale, precum și numele unor vehicule moderne, se exprimă cu prepoziția *pe*:

din Vosnesiensk pi vahoane [...] *ne-o hruzit* (S VIIb); *pi șasă cară o vinit de la târg* (Ș VIIa); *eu am îmblat pi mașină, pi iest di șădi colo la uliță* (T VIII).

Particularitatea a fost înregistrată în Maramureș și în Transilvania (cf. Vulpe 2006, 71; Tratat, 341, 379).

7.4.1. Exprimă asocierea, relația reciprocă, ca în limba standard:

el [fiul] *s-o rodit aicea, noi pi dâns grăim moldovnește* (N VII); *oamenii* [se] *știu unu pe altu* (T VIII); *nu să putea înțâlege unu pe altă, că era și greceș[ti] și rusăș[ti] ș-aista* (Md VI) (cf. TD–Bas. s.v. *pe*).

7.4.2. Indică materia, instrumentul:

frământ aluoatul pi apă, sari c[ât] ș-a lua-ș (A VIIb); [Turta se face] *pe lapte, pi drojdie* (B Vb; cf. A VIIc, Sb VIIa; TD–Bas. s.v.).

În variație liberă, *pe* și *cu* alternează în același fragment de text:

gălușe noi facem așa pi ou, cu ou frământăm (B Vb).

În graiurile din regiunea Caucaz, în contexte similare, se folosește prepoziția *cu*:
și galuși făceam cu apă, abo nu! le scurăm (Md VII).

7.4.3. Într-o întrebare adresată dialectologilor (pentru a afla scopul prezenței lor în sat), prepoziția *pe* exprimă relația:

ce-i aeasta pi voi? (V VII).

7.4.4. Exprimă autoritatea, fiind echivalentă cu *peste, deasupra*:

iara ceșcă [= cehoaică] *pi noi mai mari* [în timpul deportării în Germania] (S VIIb).

7.4.5. Cu nuanță modală, echivalentă cu *în*, ca în Basarabia:

cân am început a răcăni, ș-ulița am ridicat pi picioare (B Vb).

7.5. Cu valoare temporală, exprimă un interval de timp, la fel ca în Basarabia:

pi eanvarie i-o făcută-i [operația], *da... v* [= în] *aprele-o murit* (B Vb); *da el... o fost pri nemesco um buhalter* [= contabil] (A VIIb); *pri nemțâș* [în timpul ocupației germane] *am trăit în podval* [= pivniță] (T VIIa); *adăpăm pi noapti* (§ VIIa); *pi sara fac zamă* (§ VIIb, V).

7.6. Prepoziția *pe* formează locuțiunea adjectivală *pe desculț* „neîncălțat”, întărind valoarea modală a adjectivului:

ele inșa pe desculț, pin omăt (G VIIa).

7.7. În combinație cu adverbe, prepoziția *pe* atribuie o valoare mai intensă întregii construcții:

ș-aviia și bostanuri aviiam, pi duparte așa ia! (B Vb).

8. prin

În forma dialectală *pin, pim*, prepoziția este echivalentă, în anumite contexte, cu *în*, indicând (aproximativ) interiorul unui obiect sau al unui spațiu:

punem pim castruli, pim urcioare (T VIIa).

În același enunț, *prin* cu *în* alternează:

aud că... nu! cineva pim pod. Am ieșit „hadi Gheorghe! hadi, la mine, nu-ș-cine-n pod o fost!” (A VIIb).

9. sub

9.1. Când precedă nume de localități sau repere geografice, prepoziția *sub* păstrează sensul arhaic prin care se indică localizarea toponimului, raportată la un plan inferior, „în apropiere de”, „mai jos de”:

la noi un băiet esti și lucrează supt Nicolaeva (A VIIb); [Am stat] *în Hermania sub Berlin* (M VIIa); *eleș* [surorile] *traiesc mai departe* [...] *da una sub Rudnic trăiește* (B Va); *o vinit tăț de supt Chișiniou* (§ VIIa) (cf. Marin et alii 1998, 120).

9.2. În mod figurat exprimă raporturi locale cf. *sub Dumnezeu* „sub cerul liber, afară”:

[În timpul războiului] *laheru ne-o bombit, ne-o ars și șideam* [...] *supt Dumnazău și ne ploua* (A VIIb).

10. spre

10.1. Într-o singură localitate, a fost înregistrată, forma arhaică și regională, *supre* cu valoare temporală „înspre, către”:

*nu știu di ce nu cosea vinerea, nu [r] nu torcea **supre** vineri, nu torcea, ci pacat era?! (T VIIa); [Copiii colindau] nu! ia! **supre** Creaciun (T VIIa, b).*

TD–Moldova (I, 2, pct. 225) atestă, în localitatea Novoignatievka (N), în contexte similare, prepoziția *spre*:

*cân în zîua **spri** Crăciun; **spri** Anul Nou să ură galbanașu.*

10.2. Ca prepoziție a superpoziției (Niculescu 1965, 128), *supre* ar putea fi indentificată într-un fragment dialogat incomplet (eliptic), referitor la un toponim local. Prepoziția, fără exprimarea numelui, este reluată, în replică, de cel de al doilea informator prin prepoziția *pe* + numele topic, în condițiile existenței unui set de cunoștințe comune celor doi interlocutori:

[VIIa] [la săpat] *zîcea că mi duc la acela, na ciornăș pâli [= pământ negru], așa zăcim, nu știu, ciu îciuti, [= puțin, puțin] eu am uitat ują*

[VIIb] *nu! da i-acolô **supre**... cum dracu-ncă...*

[VIIa] ***pi** Țâglâ-ncolô.*

Prepoziția *supre*, cu valoare temporală, circulă, punctual, în Maramureș (ALR II, s.n. VI, h. 1830, pct. 362; Vulpe [1983] 2006, 64) și în Bistrița-Năsăud (ALRT, pct. 219).

PARTICULARITĂȚI SINTACTICE

1. O trăsătură arhaică, cu circulație mai ales în aria nordică a dacoromânei (Densusianu, ILR II, 243; Vulpe 2006, 74; Marin *et alii* 1998, 120; Neagoe 2012, 36) este utilizarea prepoziției *pe* cu substantive articulate enclitic, fără determinare atributivă:

*apoi cârciu **pi** parinți; de-amu și tinerii aiștia stricesc [= așteaptă] **pi** părinți, ei de-amu stricesc cu-o... horilc-aiasta, cu rachiv, **pi** talgeru (A VIIa); da ne ducea **pi** dialu vara (A VIId); așa i-auzam **pi** bătrânii câ... câ turcii o fost aicea și dim Moldavia ei încoaci dinspre Moldavia o venit (S VIII); băieți iștea a lu mireasa, n-o dău **pi** mireasa, da băieți [u]je a lu mirle, ei vor ș-o cer ș-așa ia! (S V); ieu vo două trii parașoace [= plicuri cu praf de copt] încolô ș-apoi ieu și... le-arunc în ouăle-ncolô (B Va); și mă duc și fac ei [= găinii] iașcic [= ladă] îi pui, îi pui paie-acolô ș-o pui binișor **pe** ouăle acolô ș-o pui și pe dânsa (N VIIa); el liubiteli **pi** copiii voșeș [în general] (T VIIa).*

2. Frecvent, pronumele personale de pers. a 3-a, *dânsul* (*însul*), *dânșii* (*înșii*), precedate de prepozițiile *cu*, *după*, *la*, *pe* nu se articulează, la fel ca în limba veche:

la dâns capu-i trevojît [= tulburat] (D VIIa); m-o loat pi mini la dâns (S VIIa); da eu am rămas acolo cu dâns (B VII); și mița după dîns; di spalat pi dâns [pe mort] cu... marlicică așa, o muiet în apă (B Va); ș-apoi ują câ [socrii] rozliobâlâ [= l-au iubit] pi dâns (T VIIa).

Fenomenul se conservă într-o arie compactă care cuprinde graiurile moldovenești din Bucovina de nord, din nord-vestul Moldovei și al Basarabiei, precum și de pe cele două maluri ale Nistrului (cf. Marin *et alii* 1998, 98; Neagoe 2012, 37).

3.1. Sporadic, au fost înregistrate construcții ambigue în care, prin omiterea prepoziției, nu se poate distinge formal subiectul de obiect:

mergeam pi linga țințirim, nu! d-acolo [de] *țințirim am trecut* (A VIIa); *chemam* [pe] *cinevai... din străini ș-al spele* [mortul] (G VIIa); [La Rusalii] *ni gramadeam fumei și huliiem* [la] *iarbă verdi* (G VIIb); *nu știu* [pe] *noi la excursie ne-o dus* (B Vb); [pe] *mine Catia mă cheamă* (N V).

3.2. Atât numeralele cardinale care exprimă vârsta, precedate de verbe de mișcare, cât și numeralele determinate de attribute substantivale indicând timpul nu sunt însoțite de prepoziții:

acee mai mică [de] *trei ani o rămas* [orfană] (A VIIc); *eu am să mărg* [pe] *obzășășă* [de ani] (§ VIIa); *ele s-o... s-o dus și una o fost* [de] *șapte ai, ea o fost mică, dar di șapți ai o fost* (D VIIa); *de-amu earam* [de] *cinci ani măritată* (S VIIa); *și bărbatu meu amu-i* [de] *trei ani mort* (G VIIa).

3.3. De asemenea, uneori, circumstanțialul de loc, exprimat prin toponime, nu este însoțit de prepoziții:

[Am stat] *în Hermania sub Berlin*, [în] **Berlin** *am fost* (M VIIa); **Carpați** *am fost, în îi Livov* [...] **Moscva** *n-am fost* (T VIII); *da una soră îi Mihălouca* (§ VIIa).

CONCLUZII

Cele prezentate în legătură cu inventarul de prepoziții, analizat din punct de vedere formal și semantico-distribuțional, în graiurile moldovenești insulare, impun câteva constatări:

a) Inventarul conține mai ales prepoziții care guvernează acuzativul. Cele care exprimă genitivul (*de*) sau dativul (*la*) apar sporadic, deoarece flexiunea nominală este predominant sintetică.

Predilecția acestor graiuri arhaice pentru elementele de intensificare, de întărire este ilustrată și prin utilizarea unor prepoziții formate prin cumulul a două unități cu semnificații apropiate: *cu de, de cu, cum de, fără de, la cu, cu după*.

b) Cu precădere, în graiurile vorbite în localitățile situate în extremitatea estică a Ucrainei, cele mai îndepărtate în spațiu de trunchiul comun al limbii române, se întâlnesc, frecvent, cele mai multe forme (apropiate de etimon) și sensuri arhaice: *a, den, după, pre, supre, supt*.

Continuarea unor tendințe specifice procesului evolutiv este confirmată de distribuția prepozițiilor *între, dintre* în construcțiile proprii paronimelor *într(u), dintr(u)*, cu care se află într-un raport de variație liberă: *între aiasta, între acoló, între o parte, între un sat*.

Printre trăsăturile arhaice poate fi inclusă asocierea prepoziției *de* cu verbul *a gândi*: *gândesc de copil* sau a prepoziției *pe* cu verbe din grupa *a striga*: *răcănea pe noi*.

Graiurile localităților B, N, T sunt mai arhaice în comparație cu cele vorbite pe ambele maluri ale Bugului; aici au fost semnalate și alte particularități sau tendințe manifestate în limba veche (Neagoe 2000; Neagoe 2001–2002; Neagoe 2011; Neagoe 2013).

O dovadă privind importanța studierii acestor graiuri o reprezintă faptul că ele reactualizează, în sincronie, diacronia limbii române.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi, cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, vol. I, 1, 2; II, 1, 2, Chișinău, 1968–1973.
- ALR II s.n. = *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă, întocmit de Institutul de Lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Române, vol. I–VII. București, 1956–1972.
- ALRM II s.n. = *Micul atlas lingvistic român*. Serie nouă, întocmit de Institutul de Lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Române, vol. I–IV, București, 1956–1981.
- ALRT = Emil Petrovici, *Texte dialectale culese de... Suplement la ALR II, (ALRT II)*. Muzeul Limbii Române. Sibiu–Leipzig, 1943.
- Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, Editura Academiei Române.
- Avram 1990 = Andrei Avram, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Avram 2000 = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, București, Editura Academiei Române.
- Chivu 1991 = Gh. Chivu, *Prepozițiile pentru și printru în secolul al XVI-lea*, în LR XL, 1–2, p. 45–47.
- Ciobanu 1961 = Fulvia Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele în Studii de gramatică*. Vol. al III-lea, București, Editura Academiei, 43–66.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București, Editura Academiei, 1974.
- DDM = *Dicționarul dialectului meglenoromân, general și etimologic*. Vol. I, A–C. Coordonator: Nicolae Saramandu. Autori: Nicolae Saramandu, Alina Celac, Carmen Irina Floarea, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2014.
- Densusianu, ILR, I, II = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck. Vol. I–II, București, Editura Științifică, 1961.
- DGS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin. București, Editura Academiei Române. Vol. I (literele A–C), 2009; vol. II (literele D–O), 2010; vol. III (literele P–Z), 2011.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, București, 1965 și urm.
- Gheție 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*. București, Editura Academiei.
- Gheție, Mareș 1974 = I. Gheție – Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*. București, Editura Academiei.
- Gheție et alii 1997 = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator Ion Gheție. București, Editura Academiei Române.

- Lăzărescu, Neagoe 1978 = Paul Lăzărescu și Victorela Neagoe, *Contribuția ALM și a textelor dialectale moldovenești la cunoașterea stadiului actual al graiurilor românești*, în *Omagiu lui Iosif Constantin Drăgan*, 2, Roma, p. 107–123.
- Marin 2005 = Maria Marin, *Morfologia prepoziției în graiurile românești din Ungaria*, în *Direcții în cercetarea lingvistică actuală. In memoriam Magdalena Vulpe*, Editura Universității din Ploiești, p. 117–126.
- Marin et alii 1998 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova*, în FD, XVII, p. 69–155.
- NALR – Ban. = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I–II, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, 1980–1997.
- Neagoe 1975 = Victorela Neagoe, *Elemente arhaice în graiurile muntenesti*, în FD, IX, p. 143–147.
- Neagoe 2000 = Victorela Neagoe, *Arhaism și inovație în graiurile vorbite în estul Ucrainei*, în FD, XIX, p. 245–254.
- Neagoe 2001–2002 = Victorela Neagoe, *Arhaism și inovație în lexicul graiurilor românești insulare din estul Ucrainei*, în FD, XX–XXI, p. 225–231.
- Neagoe 2002 = Victorela Neagoe, *Observații sociolingvistice în legătură cu situația actuală a graiurilor românești vorbite în estul Ucrainei*, în *Comunicările „Hyperion”*, Filologie, 11, București, Editura Victor, p. 181–189.
- Neagoe 2005 = Victorela Neagoe, *Trăsături originale într-un subsistem tradițional: prepoziția în graiurile românești vorbite în nordul Bulgariei*, în *Direcții în cercetarea lingvistică actuală. In memoriam Magdalena Vulpe*, Editura Universității din Ploiești, p. 139–150.
- Neagoe 2011 = Victorela Neagoe, *Construcții sintactice dialectale arhaice. Anticiparea și reluarea formelor pronominale conjuncte de dativ și acuzativ*, în *Studia linguistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*. Editor: Manuela Nevaci. București, Editura Universității din București, p. 617–627.
- Neagoe 2012 = Victorela Neagoe, *Morfosintaxa articolului în graiurile dacoromâne actuale*, în FD XXXI, p. 34–57.
- Neagoe 2013 = Victorela Neagoe, *Din nou despre graiurile moldovenești din Cotul Niprului și din Bazinul Donețului în „Cuvinte potrivite”. Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*. Coordonaatori: Daniela Răuțu, Adrian Rezeanu, Dana-Mihaela Zamfir. București, Editura Academiei Române, p. 325–335.
- Niculescu 1965 = Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, Contribuții gramaticale*. București, Editura Științifică.
- Pavel 1998 = Vasile Pavel, *Graiuri românești în medii aloglote. Considerații sociolingvistice*, în FD XVII, p. 173–184.
- Pușcariu 1929 = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR V, 1927–1928, p. 744–800.
- Pușcariu, LR, I, II = Sextil Pușcariu, *Limba română I. Privire generală*, București 1976; II. *Rostirea*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram. București, Editura Academiei Române, 1994.
- REB, I–II = Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug*, I–II, volum editat cu *Introducere, note și comentarii* de prof. dr. Sanda Golopenția. București, Editura Enciclopedică, 2006.
- Rosetti, ILR
Sintaxa 2007 = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*. București, Editura Academiei, 1968.
= *Sintaxa limbii române în secolul al XVI-lea – al XVIII-lea*. Coordonaator: Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, I. Rizescu, Laura Vasiliu. București, Editura Academiei Române, .
- TD–Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*. București, [f. e.], 2000.

- TD–BN = *Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin și Marilena Tiugan, București, 1987.
- TD–Bulg. = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*. București, Editura Academiei Române, 2006.
- TD–Moldova = *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*. Vol. I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1969; vol. I, partea [a] II [-a], culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler. Chișinău, 1971.
- TD–Nistru = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*. București, Editura Academiei Române, 2011.
- TD–Ung. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*. București, Editura Academiei Române, 2005.
- Tratat = *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator: Valeriu Rusu. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Vasiliu 1961 = Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române, în Studii de gramatică*. Vol. al III-lea, București, Editura Academiei, p. 11–42.
- Vasiliu 1983 = Laura Vasiliu, *Varianta dupe*, în LR, XXXII, 2, p. 116–120.
- Vulpe [1895] 2004 = Magdalena Vulpe, *Prepozițiile de și pe în graiurile dacoromâne, în Magdalena Vulpe, Opera lingvistică. I. Dialectal, Popular, Vorbit*. Cluj, Editura Clusium, p. 298–314.
- Vulpe [1983] 2006 = Magdalena Vulpe, *Trăsături originale într-un sistem tradițional: prepoziția maramureșeană în Magdalena Vulpe, Opera lingvistică II. Dialectologie românească. Varia*. Cluj, Editura Clusium, p. 62–76.

LA PRÉPOSITION DANS LES PATOIS MOLDAVES ISOLÉS DU SUD-EST DE L'UKRAINE

RÉSUMÉ

Le présent article s'est proposé de décrire les sous-système de la préposition dans les parlers moldaves appartenant aux trois îlots (le Boug, le Donets et le Caucase), séparés depuis environ deux siècles du dialecte daco-roumain et greffés sur des milieux slaves.

C'est sur le matériel enregistré dans 16 localités que nous nous sommes appuyées dans cette étude (cf. TD–Nistru). Nous avons examiné l'inventaire des prépositions relevées du point de vue formel, du point de vue de leur distribution et en outre de leur syntaxe.

Nous signalons, d'une part, quelques-unes des prépositions qui ont gardé des particularités du vieux roumain: *a, den, după, pre, supre, supt*.

D'autre part, les parlers isolés ont innové selon des modèles déjà existants dans la langue roumaine du XVIe siècle: *între, dintre* qui sont fréquentes dans les constructions spécifiques des prépositions *întru, dintru*; entre les deux séries, il se produit la neutralisation de l'opposition sémantique qui existait auparavant entre le sens d'«espace discontinu» (exprimé par la préposition *între*) et celui d'«espace continu» (exprimé par la préposition *întru*): *între (dintre) aiasta, între (dintre) acoló, întru (dintre) un sat*.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române